

**Залізник Л.Л., Беленко М.М.,
Федорченко О.С., Нездолій О.І.,
Озеров П.І.**

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТОЯНКИ
ВИСЬ У 2009, 2010 РОКАХ ТА ЇЇ
МІСЦЕ У ПІЗНЬОМУ
ПАЛЕОЛІТІ УКРАЇНИ**

**Zaliznyak L.L., Belenko M.M.,
Fedorchenko O.S., Nezdoliy O.I.,
Ozerov P.I.**

**INVESTIGATION OF THE SITE
OF VYS' IN 2009 AND 2010 AND
ITS PLACE IN LATE PALEOLITHIC
RECORDS OF UKRAINE**

Стаття присвячена публікації та культурно-історичній інтерпретації нових матеріалів з розкопок 2009-2010 рр. стоянки селетського технокомплексу Вись, яка знаходиться біля райцентру Новомиргород у Центральній Україні.

Проблематика перехідного періоду між середнім та верхнім палеолітом за останні роки стала надзвичайно популярною у палеолітознавстві Європи. До цього початкового етапу верхнього палеоліту належать стоянки селетського технокомплексу з двобічно обробленими вістрями. Досі таких пам'яток в Україні було відомо лише чотири: Стінка на Середньому Дністрі (Анисюткин 2005), Королеве II в Закарпатті (Гладилин, Ситливый 1990), Буран-Кая III, шар С у Криму (Чабай 2000, с.76-78) та Міра під Запоріжжям (Степанчук та ін. 2004). Тому відкриття та дослідження в центрі України під м.Новомиргород на Кіровоградщині нової пам'ятки селетського кола є помітною подією в українському палеолітознавстві.

Стоянка Вись відкрита краєзнавцем П.І. Озеровим у 1983 р. за 5 км на захід від Новомиргорода. Розташована на пологому мисі лівого берега р. Велика Вись, на висоті близько 7 м над заплавою. Складений лесоподібними суглинками мис прорізала виїмка ґрунтової дороги між селами Шмидове та Лікареве. У цій виїмці на глибині 2-2,5 м від поверхні мису виявлено культурний шар стоянки палеолітичного часу. У 2006 р. П.І.Озеров показав стоянку Л.Л.Залізнику, В.М.Степанчуку та С.М.Рижову. Пам'ятка розкопувалася Археологічною експедицією Києво-Могилянської академії в серпні 2007 р. (33 кв.м), в травні 2008 (42 кв.м) та в липні-серпні 2008 р. (49 кв.м). У дослідженні пам'ятки активну участь брали Л.Л.Залізник, П.І.Озеров, М.М.Беленко, В.О.Манько, В.М.Степанчук, С.М.Рижов. Добута виразна колекція з 5304 кременів дала підстави віднести стоянку до селетського технокомплексу і прослідкувати паралелі зі стоянками стрелецької культури басейну Дону та

пам'ятками так званого “молдовського селету” (Залізник, Беленко, Озеров 2008; Залізник, Беленко 2009а, б; Залізник, Манько, Беленко 2009).

Дослідження 2009 р.

Влітку 2009 р. Археологічна експедиція НаУКМА (нач. Л.Л.Залізник) продовжила польові дослідження пам'ятки. У відсутність начальника експедиції розкопом керували М.М.Беленко та О.С.Федорченко. Активно працювали на розкопі П.І.Озеров та С.М.Федоров з Новомиргорода, восьмеро студентів-практикантів магістерської програми з археології НаУКМА (рис. 3-4).

Усього за 2009 р. розкопано 45 кв. м, добуто 1420 кременів, у тому числі 25 закінчених знарядь. Зроблені прирізки до західної частини розкопу 2008 р. у трьох напрямках – на північ, захід та південь. Прирізки у північному та західному напрямку виявили нечисленні знахідки, переважно відщепи та уламки кременю, поодинокі знаряддя (скребачка, різець, відщепи з ретушю, відбійник), що свідчить про периферійний характер цієї частини пам'ятки, на якій, схоже, здійснювалося первинне розщеплення кременю. Периферійність ділянки західніше розкопу підтвердило шурфування. Стратиграфія виявилася аналогічною нашаруванням у розкопі, однак культурний шар на глибині близько 2,3 м від поверхні виявився небагатим на знахідки і містив переважно відщепи кременю.

Прирізка у південному напрямку дала багатші матеріали. Зокрема виявлено рештки вогнища у вигляді плями сіруватого кольору, що містила окремі перепалені кремені, уламки граніту. Уперше за час дослідження стоянки трапилася частково вкрита вапняковою кіркою кістка –

фрагмент ребра копитної тварини, можливо бізона. Схоже, кістка збереглася тому, що була законсервована вапняковим стягінням. Також зафіксована пляма вохри діаметром близько 5 см. У південній частині розкопу знайдено два цілі та два уламки двобічно оброблених виробів, нуклеоподібну скребачку високої форми, відщепи з ретушшю. Відходи виробництва (відщепи, уламки) відносно нечисленні.

Отже, шурфування та прирізка у північно-західному напрямку дали мало знарядь і численні відходи первинної обробки кременю. Вірогідно, в районі шурфу, на північний захід від розкопу (у бік річки), слід очікувати периферійну ділянку стоянки. Те саме можна сказати і про західний край розкопу та територію, що до неї примикає з боку с. Лікареве. Більш перспективним для прирізки до розкопу, виходячи з інтенсивності знахідок, має бути південний напрямок. Однак південніше розкопу проходить край прорізаної дорогою траншеї, тому в цьому напрямку культурний шар перекриває товща відкладів потужністю 2-2,3 м. До того ж, уся ця ділянка заросла акацією, що, без сумніву, ускладнить розкопки в південному напрямку.

У 2009 р. отримано великий повний профіль нашарувань стоянки безпосередньо в розкопі (рис.2, 5). Раніше повну стратиграфію пам'ятки демонстрували лише шурфи, а на місці розкопу верхній голоценовий ґрунт був відсутній внаслідок поглиблення ложа дороги ще у ХІХ ст. Цього року під північною стінкою відкрився профіль нашарувань потужністю 2,5 м і довжиною 8 м (рис.2, 5). Верхню його частину до 1,1 м складає інтенсивно гумусований, до чорного кольору, голоценовий ґрунт з сірим підґрунтям. Його підстилає бузький (за Ж.М.Матвіїшиною) лес жовто-палевого кольору, побитий кротовинами, що заповнені чорноземом. З глибини 2 м починається буро-коричневий щільний суглинок – похований ґрунт вітачівського часу (Матвіїшина, Пархоменко 2009). Причому, верхній горизонт вітачівського ґрунту (VtC) потужністю близько 0,2 м не зовсім чіткий, побитий на блоки морозобійними тріщинами, заповненими світлим бузьким лесом. Тріщини починаються з поверхні VtC і опускаються в нижні, щільніші горизонти вітачівського ґрунту (VtB², VtB¹). Горизонт VtC відділяє від підстилаючого VtB² тонкий прошарок світлого лесу (рис.2, 5).

Найбільше кременів пов'язано з верхнім рівнем горизонту VtB². Значно менше знахідок походить з нижньої частини VtB² та з перекриваючого

горизонту VtC (рис. 5). На нашу думку, на пам'ятці стався розсів культурного шару по вертикалі в товщі 30-40 см внаслідок кріогенних явищ, слідами яких є згадані морозобійні тріщини. Зокрема нечисленні кремені у верхньому горизонті похованого ґрунту (VtC) вірогідно були підняті з підстилаючого шару VtB² супроводжуваними кріогенні явища конвекційними процесами. Подібний розсів матеріалу у верхній товщі того ж похованого ґрунту простежений на аналогічних за матеріалом стоянках Бірюча Балка на Нижньому Дону (Матюхин 2007) та Стінка на Середньому Дністрі (Анисюткин 2005). Схожу стратиграфію має стоянка Ворона III у Надпоріжжі (Нужний 1994), де оріньякоїдний матеріал був розсіяний у верхній частині побитого морозобійними тріщинами бурого похованого ґрунту. Усі згадані пам'ятки, за даними радіокарбонного аналізу, геології та типологічними паралелями датуються часом близько 30 тис. років тому.

За Ж.М.Матвіїшиною, вітачівський ґрунт стоянки Вись формувався в умовах “вологішого і теплішого ніж сучасний лісостепового помірного клімату”. Світлий бузький лес, що перекриває вітачівський похований ґрунт, навпаки, “утворений в холодний інтервал розвитку.., в умовах холодного перигляціального степу” (Матвіїшина, Пархоменко 2009, с.78). Якщо у вітачівському ґрунті залягали виразні матеріали селетського технокомплексу, то з бузького лесу походять окремі, але показові вироби граветського типу. Зокрема у 2009 р. у бузькому лесі трапився вкритий патиною призматичний одноплощинний нуклеус для великих пластин та уламок бічного різця на пластині з крутою граветською ретушшю на кінці. До речі, у цьому ж горизонті бузького лесу залягають матеріали граветської стоянки Троянове 4, розташованої за 4 км від стоянки Вись, на протилежному боці долини р.Велика Вись.

В основному культурному шарі стоянки Вись, що пов'язаний з верхніми горизонтами похованого вітачівського ґрунту, у 2009 р. знайдено 1420 кременів. З них лише 25 знарядь з ретушшю, всі інші – переважно відходи виробництва: відщепи, луски, уламки кременю. Разом з тим, набір знарядь показовий і містить усі типові для селетоїдного комплексу стоянки Вись форми.

Дослідження 2010 р.

У 2010 р. пам'ятка досліджувалася двічі – 1-11 травня та з 17 липня по 4 серпня тією ж Археологічною експедицією НаУКМА (нач. Л.Л.Залізняк) за активної участі М.М.Беленка,

П.І.Озерова, О.І.Нездоля, С.М.Федорова, студентів магістерської програми з археології НаУКМА. Значний обсяг робіт на пам'ятці виконано школярами з археологічного гуртка на чолі з керівником Валентином Собчуком з м. Кіровоград. Навесні прирізалися до розкопу у північному напрямку, а влітку – на південь, у бік посадки акації. Північний розкоп дав усього п'ять завершених знарядь при значній кількості відходів первинної обробки кременю. Південний напрям виявився більш перспективним, про що свідчать знайдені тут серед численних відщепів три десятки характерних для селету виробів із вторинною обробкою. Усього протягом 1010 р. досліджено 53 кв. м площі стоянки, добуто 1627 кременів та кварцитових сколів, 35 із яких – знаряддя з ретушшю. Загальна площа розкопу доведена до 192 кв. м, а чисельність колекції кременю до 8251 екз., в тому числі 162 завершених знарядь. Стратиграфія пам'ятки та умови залягання культурного шару ідентичні виявленим у попередні роки. Те саме можна сказати про знайдені крем'яні та кварцитові артефакти, що дозволяє розглядати матеріали 2009 та 2010 рр. як єдину, гомогенну колекцію.

Крем'яний матеріал.

Розкопками 2009-2010 рр. на стоянці Вись добуто 3047 кременів та кварцитових відщепів, у тому числі 60 закінчених знарядь з ретушшю (рис.7, 8). Сировиною для кам'яного виробництва на пам'ятці слугував місцевий кремій сірих та жовтих відтінків з первинних родовищ в районі сусіднього с.Коробчине, що за 10 км західніше стоянки. У східній частині розкопу знайдені вироби з темно-жовтого зернистого кварциту. Техніка розщеплення виразно відщепова. Неправильні пластини в уламках та пластинчасті сколи представлені усього 83 екземплярами, а переважна більшість знарядь виготовлена з відщепів та уламків кременю. Знайдено 3 одноплосинні сплюснені нуклеуси для підпаралельного зняття пластинчастих відщепів (рис.8, 10, 11) та авіважі з них. Ще одне ядрище двоплосинне, зі зміненою орієнтацією сколювання (рис.8, 12).

На особливу увагу заслуговують два цілі та дев'ять уламків двобічно-оброблених наконечників металної зброї. Цілі біфаси мають трикутну форму і морфологічно являють собою наконечники стрілецького типу (рис.6, 1, 7, 1). Один уламок дозволяє реконструювати аналогічний трикутний наконечник на відщепі (рис.6, 2). Є ще вісім уламків вістер двобічно-оброблених наконечників (рис. 6, 3-5, 7, 2-5), два

з яких досить великі (рис.6, 5, 7, 2). У переважній більшості уламки є кінчиками наконечників вірогідно стрілецького типу, у тому числі дуже дрібних (можливо – стріл) (рис.7, 4). Зібрано два десятки дрібних сколів підправки країв біфасів.

Знайдений на пам'ятці біфас у вигляді видовженого овалу із заокругленими ретушшю кінцями (рис.2, 6) був визначений Г.В.Сапожниковою як ніж для розбирання туш тварин: трасологічне обстеження під бінокуляром виявило чіткі сліди інтенсивного використання інструменту для різання шкіри, м'яса, хрящів тощо. Можливо подібну функцію мали і дволезові ножі, що виготовлялися на крупних пластинчастих відщеплах ретушуванням довгих країв заготовки (рис.7, 14, 8, 3, 9). Часом їх леза мають зубчасті виступи. Один з таких ножів із зубчастим краєм виготовлено з жовтого кварциту (рис.8, 9), відщепи якого нерідко зустрічалися у південно-східній частині розкопу.

У колекції присутня серія виробів архаїчного, середньопалеолітичного вигляду. Зубчастий край має масивне, грубе скреблоподібне знаряддя з робочим лезом, обробленим мустьєроїдною, східчастою ретушшю, з кінчиком у вигляді високої стрільчастої скребачки (рис.8, 8). Мустьєрський вигляд має ще одне велике скребло з обухом, виготовлене східчастою ретушшю на масивному видовженому сколі (рис.6, 12). Знайдено симетричний гостроконечник, виготовлений з масивного пластинчастого відщепу крутим ретушуванням двох країв (рис.7, 15). За формою знаряддя нагадує мустьєрське конвергентне скребло або гостроконечник. Разом з тим, характер ретуші та скребокве оформлення кінчика знаходить певні паралелі в оформленні кінців великих ретушованих пластин оріньякських пам'яток.

Оріньякоїдні високі скребачки представлені п'ятьма нуклеподібними виробами типу карене (рис.7, 10-12), трьома типу рабо (рис. 6, 11, 7, 13) та п'ятьма з носиком типу амюзо (рис.6, 9, 10, 8, 6). Усі ці різновиди скребачок високої форми морфологічно пов'язані між собою і супроводжуються атиповими формами (3 екз.). Якщо нуклеподібні скребачки типу рабо мають високий скребоквий робочий край на вузькій, торцевій ділянці площадки нуклеусу (рис.6, 11), то для типу карене властивий широкий робочий край по значній частині периметру площадки ядрища (рис.7, 10-12). Разом з тим, між цими схожими категоріями знарядь немає чіткої морфологічної межі, а в колекції присутні перехідні форми. Іноді нуклеподібні скребачки

виготовлялися на масивних авіважах з площадок нуклеусів.

Знайдено п'ять кінцевих скребачок пізньопалеолітичного типу на пластинчастих відщеплах (рис.6, 7, 7, 7-9, 8, 7) та одна на пластині (рис.7, б) з ретушшю, що частково заходить на довгий край заготовки. Досить невиразні, а часом взагалі сумнівні різці стоянки, яких знайдено три екземпляри. Один з них бічний ретушний (рис.8, 4), два інших – атипові кутові на пластинчастих відщеплах (рис.6, 8, 8, 5). Заслугове на увагу велика, груба пластина з круто ретушованими виїмками по краях (рис.6, 13), певні аналогії якій маємо в оріньякських комплексах Європи. Знайдені уламки пластин з нерегулярною ретушшю, 9 зубчастих знарядь. Ще 36 відщепів з випадковою ретушшю не включено до категорії завершених знарядь.

Добутий крем'яний матеріал аналогічний отриманому у попередні роки дослідження пам'ятки. Він дозволяє впевнено віднести її до селетського технокомплексу Центрально-Східної Європи. Оріньякоїдні елементи (скребачки високої форми, пластини з круто ретушованими виїмками) нагадують комплекси “молдовського селету” Стінка, Гординешти, Бобулешти IV, Тринка та ін. Трикутна форма двобічно оброблених наконечників зближує стоянку Вись з пам'ятками стрілецької культури басейну Дону, особливо з Бірючою Балкою на Нижньому Дону. Отже, крем'яний інвентар стоянки Вись поєднує в собі риси властиві стрілецьким пам'яткам басейну Дону та селетоїдним комплексам Дністра та Пруту.

Поки що матеріали стоянки Вись не мають прямих аналогів у верхньому палеоліті України. Разом з тим, у 2009 р. за 15 км на північ від стоянки Вись біля с.Митниця Черкаської області краєзнавець з м.Новомиргорода С.М.Федоров знайшов великий двобічно-оброблений трикутний наконечник з відламаним у давнину вістрям (рис.8, 1). Ця знахідка вкритого глибокою молочною патиною вістря стрілецького типу дає надію на відкриття в регіоні нових пам'яток типу Вись.

Селетський технокомплекс, до якого належить стоянка Вись, був не єдиною культурною традицією, що розвивалися на південному заході Східної Європи на початку верхнього палеоліту. Археологічні джерела свідчать про складні культурно-історичні процеси, які мали місце в регіоні на початку верхнього палеоліту.

Місце стоянки Вись серед пам'яток ранньої пори верхнього палеоліту України

Час співіснування людини розумної та неандертальців у Європі відомий під назвою перехідного періоду від середнього до верхнього палеоліту, або ранньої пори верхнього палеоліту (далі РВП). Остання розпочалася з приходом перших *Homo sapiens* у Європу близько 40 тис. років тому (далі трт) і закінчилася з вимиранням неандертальців близько 28 трт.

Культурні шари стоянок РВП зазвичай пов'язані з верхніми горизонтами похованих вітачівських ґрунтів, за палеогеографічною схемою Н.П.Герасименко (2004, с.18, 19). Ці буро-коричневі щільні суглинки, що складаються з 3-4 горизонтів (Vtb1, Vtb2, Vtc), формувалися 55-27 трт у достатньо теплих і вологих кліматичних умовах середньовалдайського міжстадіалу. За різними європейськими схемами відповідниками верхньої товщі вітачівського похованого ґрунту є геологічні горизонти дофінівський (за М.Ф.Векличем), брянський, дунаєвський, паудорф, денекамп, хенгело, арсі. Похований ґрунт зазвичай побитий морозобійними тріщинами з перекриваючого горизонту лесу, що спричинило розсіювання артефактів культурних шарів по вертикалі. Зокрема такий “підвішений” стан культурного шару зафіксований на багатьох стоянках РВП – Вись, Стінка, Ворона III в Україні, Бірюча Балка та Сунгир у Росії.

У вивчення ранньої пори верхнього палеоліту України значний внесок останніми роками зробили В.П.Чабай (2000, 2004, с.265-297) та В.М.Степанчук (2004а, б, 2006, с.195-208). Для розуміння культурно-історичних процесів у Східній Європі на початку ВП важливі дослідження російських колег (Аникович, Анисюткин, Вишняцкий 2007; Анисюткин 2005; Вишняцкий 2008; Матюхин 2006; Сеницын 2000).

Археологічні джерела ранньої пори ВП України дозволяють виділити у рамках останньої три типи культурних традицій, які в наш час прийнято називати технокомплексами (рис. 7). Перший тип є органічним продовженням середньопалеолітичних технологій неандертальців; другий представляє верхньопалеолітичні новації і асоціюється з *Homo sapiens*; а третій напрямком поєднує особливості двох перших. Середньопалеолітична традиція у ранньому ВП України представлена стоянками технокомплексів мікок та левалуа-мустьє. Класична ВП технологія, яку пов'язують зі щойно прибулими до Європи кроманьйонцями, представлена оріньяком та дуже ранніми комплексами типу Сокирниця 1. Синтез

середньопалеолітичних традицій з ВП технологіями демонструють виразні але дуже різні колекції селетського технокомплексу, до яких належить і колекція стоянки Вись (рис.7).

Мікоксський технокомплекс середнього палеоліту характеризується численними двобічно обробленими знаряддями – ножами з обушком, гостроконечниками (рубильцями) (рис. 7, *ШБ*), скреблами. Найпізніші мікоксські стоянки України входять в аккайську, старосільську та кійкобинську культури Криму (Заскельна VI, ш.3, Пролом I, II, Буран-Кая III В), великий внесок у вивчення яких зроблено Ю.Г.Колосовим (1979, 1983, 1986), В.М.Степанчуком (2002, 2006), В.П.Чабаєм (2004) (Колосов, Степанчук, Чабай 1993).

Левалуа-мустьє – технокомплекс середнього палеоліту, якому властиво виготовлення знарядь на видовжених пластинчастих сколах та відсутність двобічно оброблених виробів (рис. 7, *ША*). Мустьєрські пам'ятки цього типу добре відомі в басейнах Дністра та Пруту (нижні шари Молодового V та I, Рипічені Извор, Пронятин, Єзупіль ш.3 та ін.), а також у Південно-Західному Криму, під назвою кабазійська культура (Кабазі II, ш.2, Старосілля, Шайтан-Коба I, IV, Чокурча II, Холодна Балка) (Колосов 1972, 1979; Чабай 2004, с.49-80, 280-283; Степанчук 2004, 2006, с.204, 460).

Численні радіокарбоніві дати левалуа-мустьєрських та мікоксських шарів кримських стоянок Заскельна V, I, Заскельна VI, 2, Пролом I, I, Пролом II, 2, Кабазі II, Буран-Кая III, *В1*, Альошин Грот свідчать про їх відносно молодий вік – 28-30 трт (Чабай 2004, с.288; Степанчук 2006, с.258-260). Ще молодші дати верхніх шарів Пролому II (22-25 трт), Заскельної VI (22-24 трт), Шайтан-Коби IV (24, 21, 17,8 трт) дали підстави для припущення, що неандертальці в Криму протрималися найдовше в Європі, принаймні до 20 трт (Степанчук та ін. 2004, с.34-61; 2006, с. 258-260).

Оріньяк – технокомплекс або традиція обробки кременю ранньої пори ВП, якій властиві характерні мікрівкладні типу кремс-дюфур у вигляді лусочок кременю з дрібною ретушшою по краю, нуклеподібні скребачки високої форми (карене, рабо, з носиком), багато-фасеткові різці, великі пластини з виїмками, а також кістяні наконечники младацького типу та з розщепленою основою (рис.7, *Л*). У Європі класичний оріньяк датується приблизно від 37 до 28 трт і пов'язується з ранніми *Homo sapiens*. В Україні відома одна достовірно оріньякська

пам'ятка – Сюрень I у Гірському Криму, датована за C-14 близько 29 трт (Демиденко 2000). Можливо оріньякськими є матеріали стоянки Ворона III у Надпоріжжі (Нужний 1994).

На території України в ранню пору ВП розвивалися ще дві маловивчені культурні традиції – пам'ятки **типу Сокирниця I** (Закарпаття), датовані їх дослідником В.І.Усиком (2004, с.102) близько 38 трт, а також **типу Богуніце**, виділені в Україні на основі матеріалів стоянки Куличівка (Коен, Степанчук 2000, с.39-45). Вивчення цих малодосліджених явищ є актуальною проблемою українського палеолітознавства.

Селет – культурна група або технокомплекс ранньої пори верхнього палеоліту, в якому поєднуються технології середнього та верхнього палеоліту. Колекціям властиві двобічно оброблені вістря (рис.7 *Л*), архаїчні сплюснені нуклеуси паралельного зняття, відщепова техніка отримання заготовок знарядь, грубі кінцеві скребачки, часом трикутної форми з ретушованими краями, оріньякоїдні нуклеподібні скребачки високої форми, окремі скребла та гостроконечники мустьєрського типу, зубчасті форми. У Центральній Європі пам'ятки з двобічно обтесаними вістрями селетського типу датують проміжком часу 40-30 трт і виводять з місцевого мікоку, носіями якого були пізні неандертальці. Знахідки зубів останніх на селетських стоянках (Дзерави Скали) свідчать, що творцями селетоїдних індустрій Центральної Європи могли бути неандертальці або їхні безпосередні нащадки (Вишняцкий 2008, с. 152).

До селетського кола належать згадувані пам'ятки України – Стінка, Буран-Кая III С, Міра, Вись, Королево II, Ільїнка; стоянки Молдови – Бринзени, Корпач, Бубулешти, Буздужани; в Росії – Бірюча Балка на Нижньому Дону та Стрілецька, Костенки 1, ш.2, 3, Костенки 11, 12 та ін. на Середньому Дону, Сунгир на Верхній Волзі. Датуються часом 36-27 трт. Вважається, що селетоїдні пам'ятки передували появі оріньякських і певний час співіснували з ними. Більшість дослідників виводить селет Східної Європи від кримського мікоку, на який, можливо, вплинули носії верхньопалеолітичних технологій обробки кременю (перші кроманьйонці).

Колекції крем'яних виробів стоянок селетського технокомплексу України неоднорідні. Листоподібні вістря з Королево II (Закарпаття) зближують його з епонімним комплексом з печери Селета (Угорщина). Мікрорубильця Міри (Запоріжжя) мають паралелі в городцовській культурі початку ВП Середнього Дону. Трикутні

вістря стоянки Вись на Кіровоградщині ідентичні стрілецьким з Дону, однак численні оріньякоїдні нуклеподібні скребачки високої форми мають прямі паралелі в молдовському селеті. А комплекс Буран-Кая ІІС з Криму взагалі унікальний дрібними біфасами у формі трапецій. До речі, цей шар був перекритий пізнішим горизонтом В з виразними виробами мікокського типу, притаманними технологіям неандертальців. Судячи з радіокарбонів дат стоянок Буран-Кая ІІС (32 трт) та Міри (27-28 трт) носії селетських традицій в Україні мешкали, принаймні у проміжок часу між 32 і 27 трт, поряд з останніми неандертальцями та носіями оріньякських традицій, які вважаються першими *Homo sapiens* у Європі.

Враховуючи хронологію селетоїдних пам'яток, спробуємо визначити приблизний вік стоянки

Вись. Як зазначалося, її культурний шар залягав у верхніх горизонтах похованого вітачівського ґрунту, формування якого завершилося, за Н.П.Герасименко (2004, с.18-19), приблизно 27 трт. Отже, пам'ятка є давнішою від зазначеної дати. Її найближчий аналог – Бірюча Балка 2 на Нижньому Дону – датована за С-14 близько 31 трт (Матюхін 2007). Разом з тим, в колекції останньої є серія видовжених трикутних наконечників, які А.Є.Матюхін вважає пізньою формою стрілецьких вістрів. Оскільки таких форм на Висі не знайдено, то остання, схоже, давніша за Бірючу Балку 2, тобто датується більше 31 трт. Знайдений у 2009 р. в культурному шарі стоянки уламок ребра бізона дає надію на отримання радіокарбонів дати пам'ятки.

КРЕМ'ЯНИЙ ІНВЕНТАР СТОЯНКИ ВИСЬ З РОЗКОПОК 2007-2010 РР.

<i>Вироби</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>УСЬОГО</i>
Нуклеуси одноплощинні, односторонні	2	2	1	2	10
двоплощинні зустрічного зняття	1	2			3
двоплощинні зі зміненою орієнтацією 1	1		1	3	
радіального зняття, диски		1			1
багатоплощинні	2	2		1	5
нуклеподібні уламки	5	15	7	5	32
Відбійники	1	2	2	1	6
Пластини та їх уламки	30	132	40	43	245
Відщепи та уламки з ретушшю	30	40	30	36	136
Відщепи , луски та уламки кременю	720	4100	1295	1496	7631
Знаряддя з ретушшю					
Вістря двобічно-оброблені трикутні	1	2	2	1	6
уламки	5	8	3	5	21
Ножі дволезові		1	1	3	5
Мікровкладні з ретушшю	3				3
Скребачки високі нуклеподібні карене	3	2	1	4	10
рабо	1	1	1	2	5
з носиком	4	7	3	2	16
атипові	3	1	1	2	7
кінцеві на відщепах та пластинах	8	2	1	5	16
трикутні з ретушованими краями	1			1	
віялоподібні	2			2	
підокруглі		2			2
Різці кутові на відщепах	5	4	1	1	11
бічний ретушний	1		1	1	3
Гостроконечники		2	1		1
4 Скребла	1	3	1	1	6
Базові частини гостроконечників	1	2			3

Пластини ретушовані	2	3	4	2	11
Пластини круто ретушовані оріньякоїдні		1	1		2
Зубчасті знаряддя	10	10	4	5	27
УСЬОГО	852	4352	1420	1627	8251
у тому числі завершених знарядь з ретушю	50	52	25	35	162

**РАДІОКАРБОНОВІ ДАТИ СТОЯНОК РВП УКРАЇНИ
(некалібровані)**

СЕЛЕТ		ОРІНЬЯК	
Міра II/2	27550±590 GrA 20033	Сюрень I, Н	28200±440 OxA 5155
Міра II/1	27550±580 GrA 20020	Сюрень I, Ga	28450±660 OxA 5154
Буран-Кая III, С	32200±650 OxA 6672	Сюрень I, Fb2	29950±700 OxA 8249
Буран-Кая III, С	32350±700 OxA 6674		
Бірюча Балка II	31560±200 Beta 183589	Сокирниця I	38500±450 Ki 10813
МІКОК		ЛЕВАЛУА-МУСТЬЄ	
Заскельна VI, I,	22800±400 Ki 10605	Шайтан-Коба IV, I	18020±100 GrA 12117
Заскельна VI, I,	24400±480 Ki 10606	Шайтан-Коба IV, II	20810±140 GrN 21189
Заскельна VI, II,	30110±630 OxA 4131	Шайтан-Коба IV, II	20580±170 GrA 11925
Пролом II, I	22650±100 CrA 5445	Шайтан-Коба IV, II	20890±180 Ki 10463
Пролом II, I	22800±600 Ki 10895	Кабазі II, II/1	31550±600 OxA 4770
Пролом II, II	28100±350 Ki 10617	Кабазі II, II/4	32200±900 OxA 4858
Буран-Кая III, В	28520±460 OxA 6674	Кабазі II, II/5	33400±1000 OxA 4859

ЛІТЕРАТУРА:

- Аникович М.В.* Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы // Костенки и ранняя пора верхнего палеолита Евразии. – Воронеж, 2004. – С.86-91.
- Аникович М.В., Анисюткин Н.К., Вишняцкий Л.Б.* Узловые проблемы перехода к верхнему палеолиту Евразии. – СПб., 2007. – 335 с.
- Анисюткин Н.К.* Палеолитическая стоянка Стинка 1 и проблемы перехода от среднего палеолита к верхнему на юго-западе Восточной Европы. – СПб., 2005. – 186 с.
- Вишняцкий Л.Б.* Культурная динамика в середине позднего плейстоцена и причины верхнепалеолитической революции. – СПб., 2008. – 250 с.
- Герасименко Н.П.* Развитие зональных ландшафтов четвертинного периода на территории Украины. – Автореф. докт. дис. – К., 2004. – 39 с.
- Гладилин В.Н., Ситливый В.И.* Ашель Центральной Европы. – К., 1990. – 268 с.
- Залізник Л.Л., Беленко М.М., Озеров П.І.* Стоянка Вись на Кіровоградщині та її місце у пізньому палеоліті України // Кам'яна доба України. – Вип.11. – К., 2008. – С.59-74.
- Залізник Л.Л., Манько В.О., Беленко М.М.* Стоянка Вись початкової пори верхнього палеоліту // АДУ 2006-2007. – К., 2009. – С.102-105.
- Залізник Л.Л., Беленко М.М.* Стоянка Вись ранньої пори верхнього палеоліту на Кіровоградщині // Археологія. – 2009. – №3. – С.35-44.
- Залізник Л.Л., Беленко М.М.* Стоянка Вись під Новомиргородом // Магістеріум. Археологічні студії. – Вип.36. – К., 2009. – С.10-14.
- Матвійшина Ж.М., Пархоменко О.Г.* Ґрунти давньої стоянки Вись неподалік с.Шмидове на Кіровоградщині як індикатор природних умов минулого // Кам'яна доба України. – Вип.11. – К., 2008. – С.75-81.
- Матюхин А.Е.* Бірючья Балка 2. Многослойный палеолитический памятник на Северском Донце // Археологические вести. – №14. – М., 2007. – С.20-42.
- Степанчук В.М., Коен В.Ю., Герасименко Н.П., Дамблон Ф., Езартц П., Журавльов О.П., Ковалюх М.М., Петрунь В.Ф., Пліхт Й., Пучков П.В., Рековець Л.І., Тернер Х.Г.* Багатошарова стоянка Міра на Середньому Дніпрі: Основні результати розкопок 2000 року // Кам'яна доба України. – Вип.5. – К., 2004. – С.62-98.
- Степанчук В.Н.* Нижний и средний палеолит Украины. – Черновцы, 2006.

Чабай В.П. Особенности перехода от среднего к верхнему палеолиту. – *Stratum plus*. – 2000. – №1. – С.54-83.

Чабай В.П. Средний палеолит Крыма. – Симферополь, 2004.

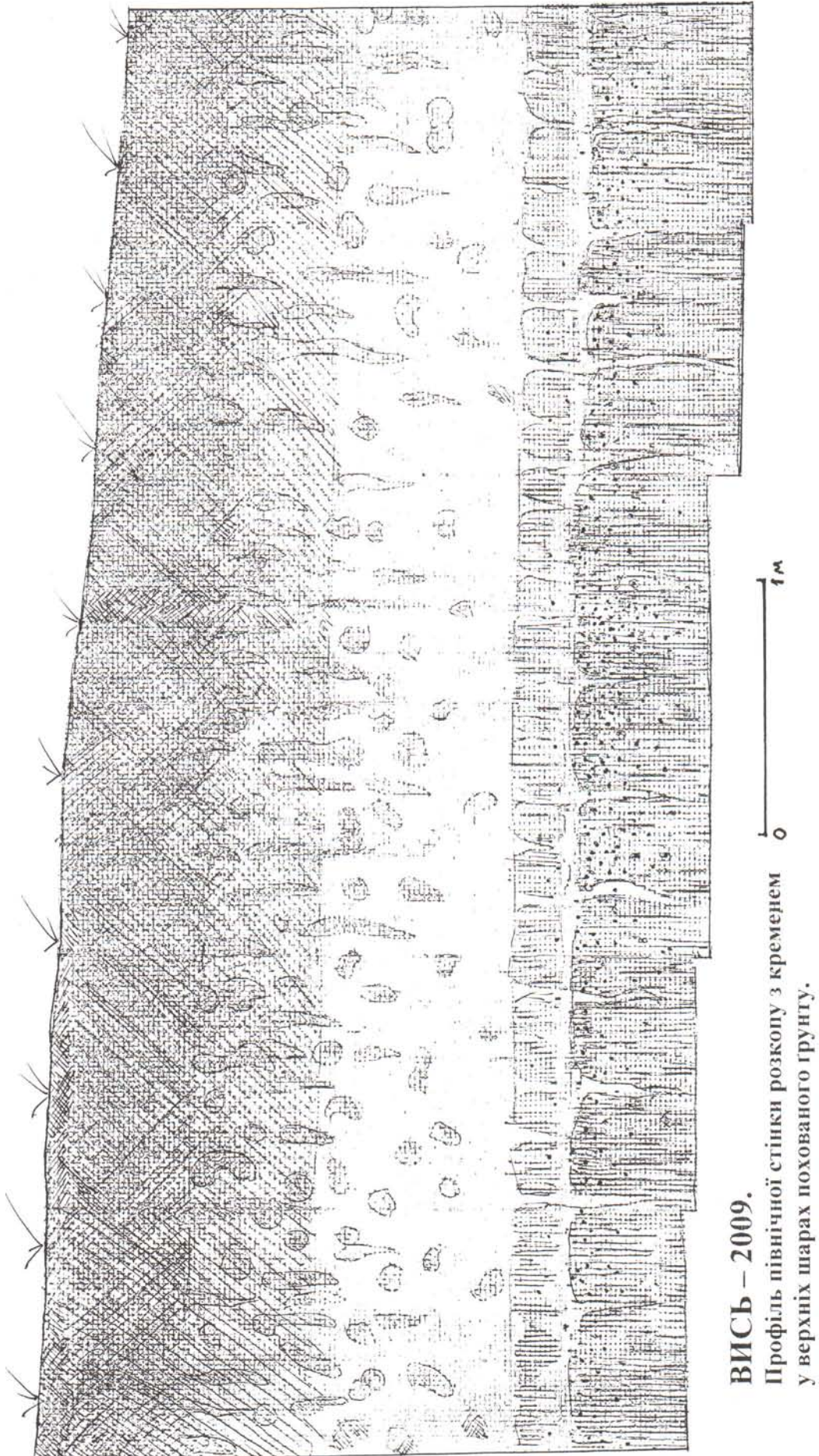
Chirica V., Borzic I., Chetraru N. Gisement du Paleolithique superieur ancien entre le Dniestr et la Tissa. – Iasi, 1996. – 298 с.

Zaliznyak L.L., Belenko M.M., Fedorchenko O.S., Nezdoliy O.I., Ozerov P.I.
INVESTIGATION OF THE SITE OF VYS' IN 2009 AND 2010 AND ITS PLACE IN LATE PALEOLITHIC RECORDS OF UKRAINE

Article is devoted to publication and cultural and historical interpretations of new material from excavations of 2009-2010 at the site of Vys' that belongs to Szeletian technocomplex and localized next to the district center of Novomyrhorod in central Ukraine. Along with triangular bifacial points of Streletskaya type assemblage includes numerous high endscrapers inherent to Aurignacian sites of Early Upper Palaeolithic

Рис. 1, 2. Вись – 2008. Стратиграфія нашарувань. Кремені пов'язані з верхом похованого ґрунту коричневого кольору з морозобійними тріщинами.

Рис. 3, 4. Вись – 2008. Розкоп у виїмці дороги на с. Шмидове.

ВИСЬ – 2009.

Профіль північної стінки розкопу з кременем
у верхніх шарах похованого ґрунту.

Рис. 5. Вись – 2009. Профіль північної стінки розкопу з кременем у верхній частині похованого ґрунту.

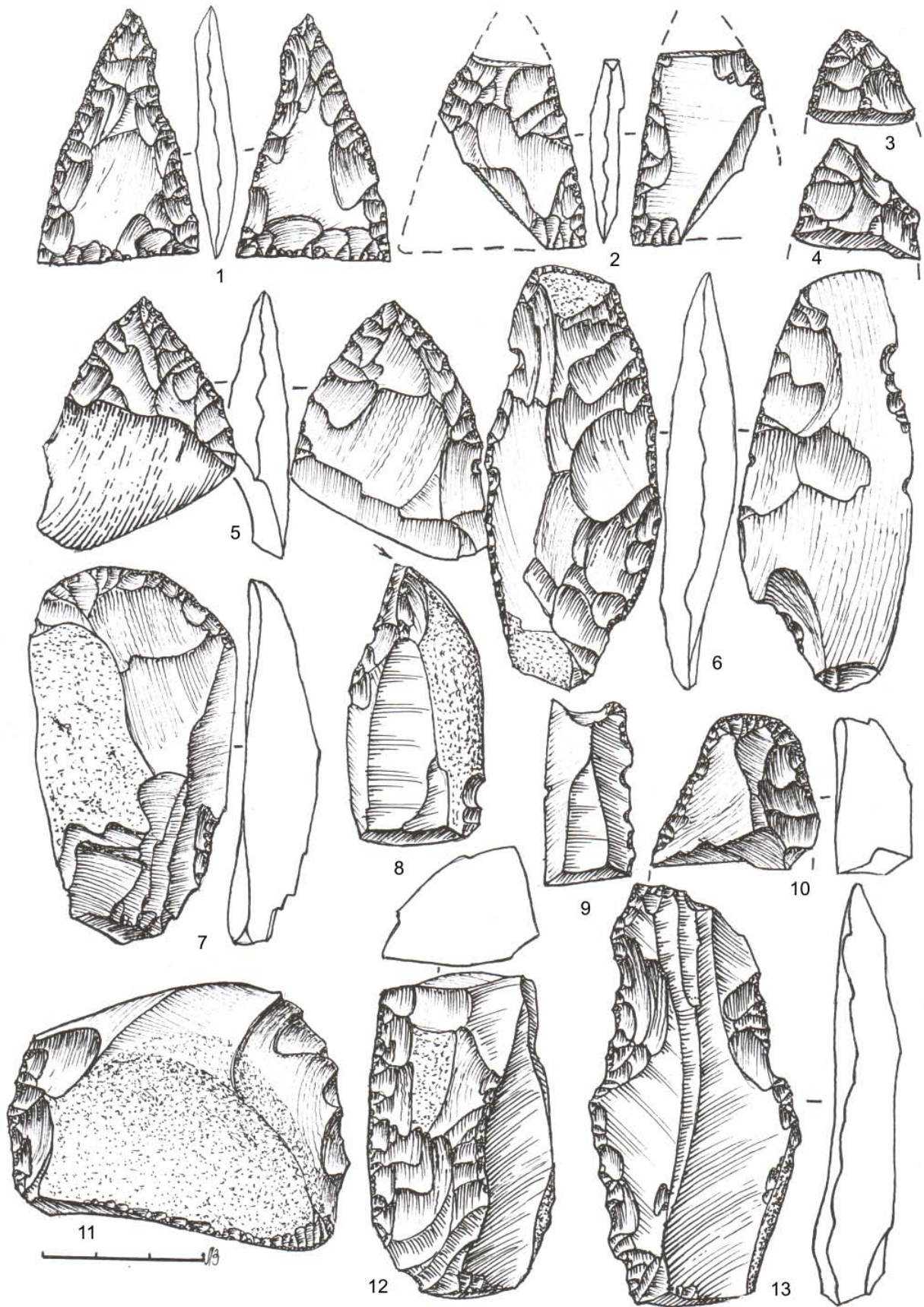

Рис. 6. Вись – 2009. Крем'яний інвентар.

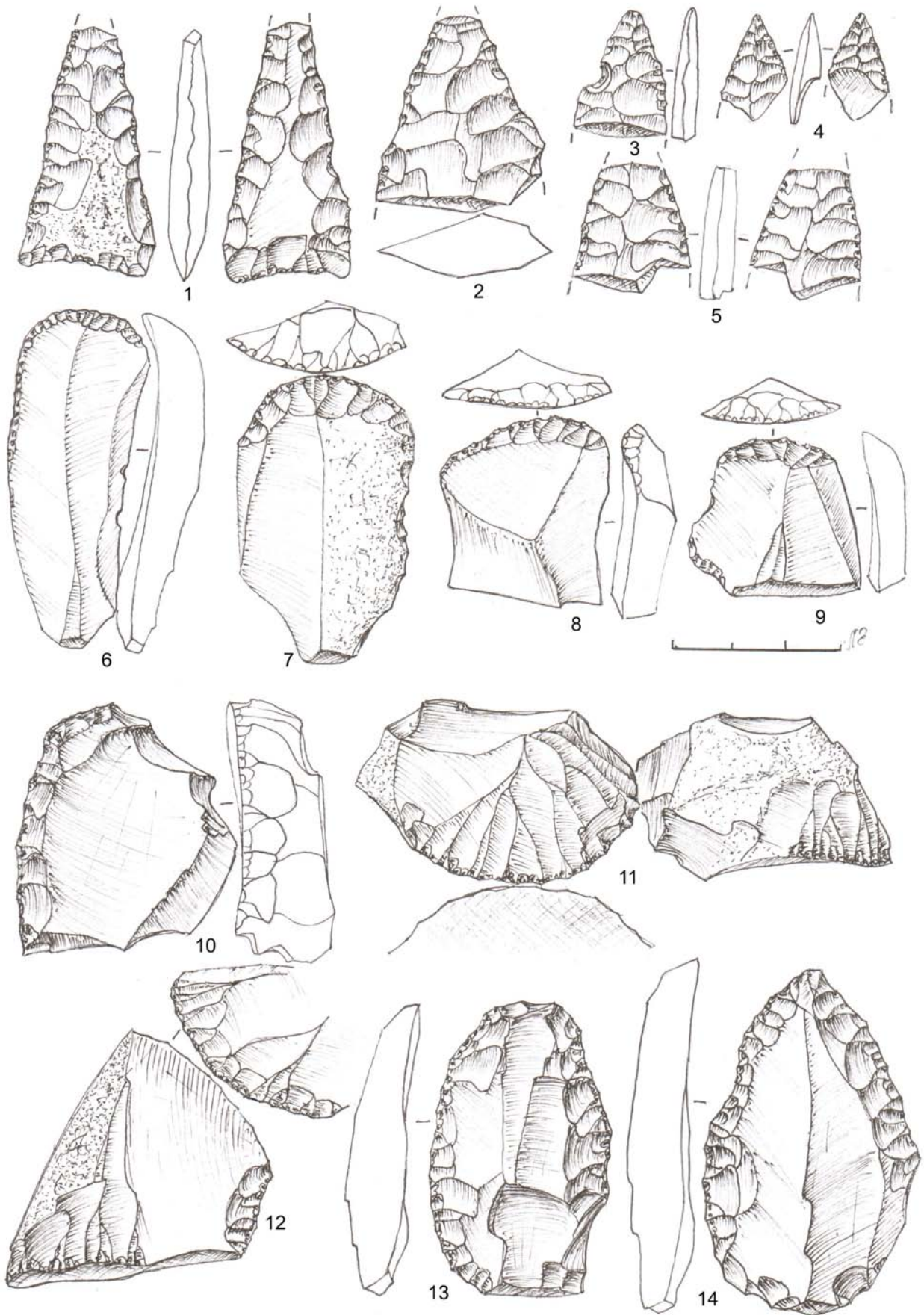

Рис. 7. Вись – 2010. Крем'яний інвентар.

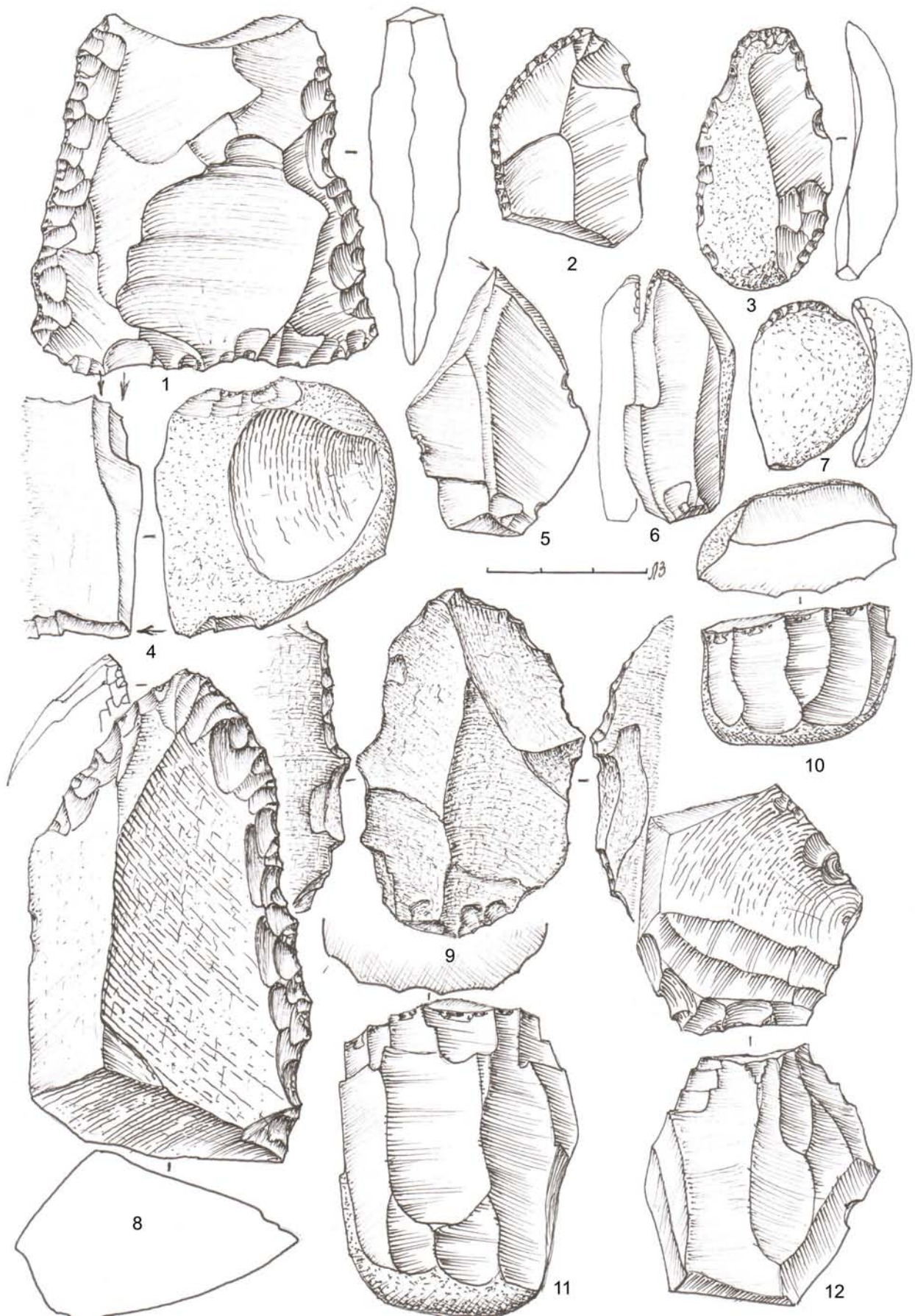

Рис. 8. Крем'яний інвентар зі стоянок Вись – 2010 (2-12) та Митниця (1).

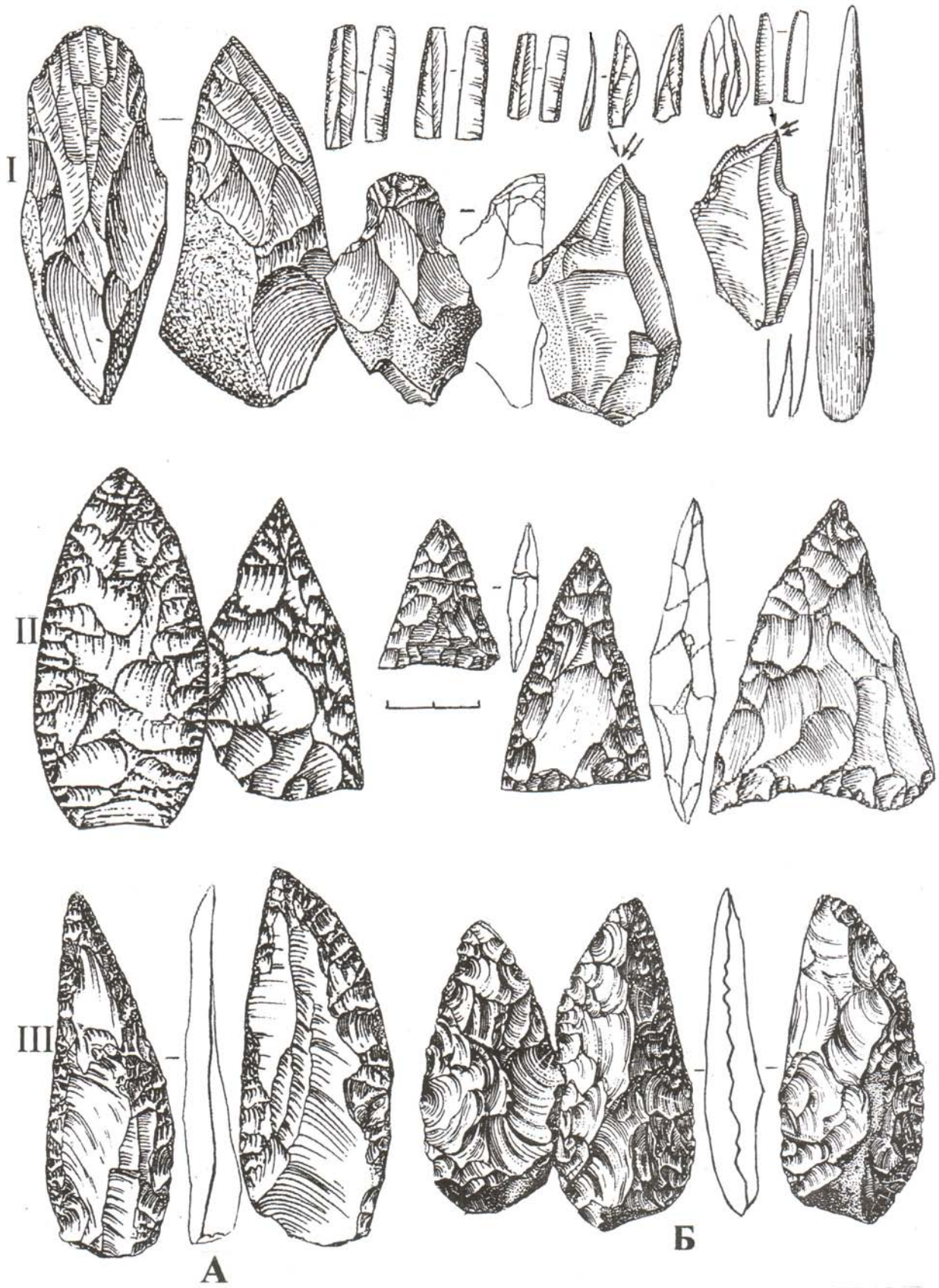

Рис. 9. Рання пора верхнього палеоліту України. Технокомплекси: левалуа-мустьєрський (III, А), мікоксський (III, Б), селєтський (II), оріньякський (I).

Рис. 1, 2. Вись – 2009.
Стратиграфія нашарвань. Кремені пов'язані з верхом похованого ґрунту коричневого кольору з морозобійними тріщинами

Рис. 3, 4. Вись – 2008. Розкоп у виїмці дороги на с. Шмидове.